

rozhovor

Rozhovor s prof. PhDr. Zuzanou Stanislavovou, CSc.

V roku 2010 sa vám podarilo mimoriadne úspešne zavŕšiť analyzovanie modernej literatúry pre deti a mládež a nadviazať na Sliackeho Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960. Profesor Viliam Marčok napísal, že vďaka monografii Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960, ktorej ste hlavnou autorkou, sa detská literatúra stala najprepracovanejším sektorom slovenskej literatúry. Čomu môže slovenská detská literatúra vďačiť za to, že jej viac ako tri desaťročia odovzdávate svoju literárnoteoretickú, literárnohistorickú a literárnokritickú erudíciu?

Neviem, či má alebo nemá za niečo vďačiť, ale v každom prípade to, že sa už celé desaťročia krútim okolo literatúry pre deti a mládež, je v podstate náhoda (z môjho pohľadu šťastná). Ako dieťa som bola vášnivou čitateľkou; samozrejme, čím som bola menšia, tým výlučnejšie to bola literatúra pre deti. V puberte som potom čítala všetko, čo mi prišlo pod ruku. Ale na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove, kde som neskôr študovala a kde nás pripravovali za učiteľov pre stredné školy, sme vtedy literatúru pre deti a mládež nemali ani ako súčasť autorov „veľkej“ literatúry (napr. Podjavorinskej, Ondrejova, Hronského, ktorý sa koncom 60. rokov už zasa smel spomínať, Feldeka, Válka...); nanajvýš sa spomenulo, že ten či onen písal aj pre deti. Takže kontinuita môjho kontaktu s tvorbou pre deti sa prerušila a kontakt sa potom obnovil vďaka materstvu a náhode, ktorá ma doviedla na post asistentky na Pedagogickej fakulte vtedy UPJŠ v Prešove. Tam som detskú literatúru „zdedila“ po kolegyni, ktorá bola na materskej dovolenke, no a veru som sa mala čo obracať, aby som sa čo najskôr v nej zorientovala. Ale veľmi rýchlo som podľahla jej pôvabu a ten ma držal aj vtedy, keď som sa zasa na pár rokov ocitla na inom pracovisku. Dnes som z mnohých dôvodov šťastná, že mi ju osud či vyššia moc prihrali do cesty.

60. roky 20. storočia sú medzníkom vo vývine slovenskej literatúry pre deti a mládež. Aké boli 60. roky v živote v tom čase školáčky a študentky Zuzky? Dá sa spätne nájsť nejaká paralela medzi zásadnou zmenou v literatúre pre deti a vašimi osobnými rozhodnutiami študovať slovenčinu? Alebo je to iba moja konšpirácia?

60. roky boli rokmi môjho detstva a dospievania, a tak boli také šťastné, aké vždy bývajú roky mladosti v láskavom rodinnom prostredí. Mala som rada školu, na dedine som mala voľnosť pohybu, celý život pred sebou... Boli to pre mňa šťastné roky. A paralela, na ktorú sa pýtate? Vtedy som ju nijako nepociťovala, ale súčasťou tých rokov a čitateľstva mladých bola *Mladá tvorba*, ktorú som si viac-menej pravidelne kupovala, bol *Kultúrny život*, ku ktorému som sa sporadicky dostávala, boli preklady napr. E. Trioletovej, J. Salingera, vtedy aj B. Pasternaka; milovala som prózy J. Blažkovej, V. Šikulu, R. Slobodu, tvorbu V. Nezvala, F. Hrubína, F. Seiferta, Čapkovcov... Bolo to desaťročie, keď sa mnohí z predtým zakázaných vracali naspäť do literatúry; a potom, v priebehu prvej polovice 70. rokov, som zasa ako vysokoškolačka zažívala, ako sa postupne „nenápadne“ niektorí zasa strácali: Ťažký, ktorého prózy *Pivnica plná vlkov alebo Amenmária* patrili medzi moje zamilované, Mňačko, Tatarka... Ale vlastne som odbočila – vrátim sa späť k otázke, čo podmienilo fakt, že som sa rozhodla študovať slovenčinu. Bol za tým august 1968: až dotedy som sa rozhodovala medzi dejepisom, nemčinou a ruštinou. Po vstupe spojeneckých vojsk ruština u mňa definitívne skončila a v plánoch na ďalšie štúdium ju vystriedala slovenčina. A keďže slovenčina v kombinácii s dejepisom v mojom maturitnom roku v Prešove nebola otvorená, vyštudovala som slovenčinu s nemčinou. Ako vidíte, aj za štúdiom slovenčiny boli skôr náhody ako nejaká zákonitosť.

60. roky rezonujú vo vašom výskume aj v súčasnosti. Ste hlavnou riešiteľkou projektu, ktorý reflektuje prekladovú literatúru pre deti a mládež po roku 1960. Poznamenalo podľa vás slovenskú detskú literatúru a jej vnímanie v historických a kritických kruhoch to, že prekladová literatúra bola výskumne dlhodobo ignorovaná?

60. roky sú skutočne fascinujúcim desaťročím – v detskej i veľkej literatúre, v pôvodnej aj prekladovej tvorbe. V našich pomeroch je to desaťročie, keď v literatúre bola prelomená inštitucionálna bariéra medzi malým domovom a veľkým svetom a z tohto veľkého sveta zrazu začali prúdiť úžasné impulzy v podobe prekladov. Tí, ktorí v tom čase už profesionálne sledovali (aj) detskú literatúru – mám na mysli generácie literárnych vedcov typu S. Šmatláka, V. Petrika, Z. Klátika, O. Sliackeho, J. Nogeho atď. – zrejme čitateľsky registrovali aj zaujímavé preklady, ale v ich

odbornej publicistike sa to odzrkadľovalo len celkom dotykovo. Jednoducho povedané: systematickejšie si všímali domácu, pôvodnú tvorbu, prekladom sa venovala vyslovene sporadická pozornosť (a tak je to doposiaľ). Pritom nemožno povedať, že by slovenská odborná verejnosť nebola v tom čase pomerne dobre informovaná o tom, čo sa v tvorbe pre deti a mládež deje za hranicami: postaral sa o to časopis *Zlatý máj*, v ktorom pravidelne dostávali slovo odborníci na detskú literatúru z rozličných krajín, a to nielen socialistického bloku. Redakcia *Zlatého mája* sa v 60. rokoch statočne usilovala byť revue o umení pre deti a mládež nielen česko-slovenského rozmeru – a veru sa jej to aj darilo. Ale výskum prekladu bol v oblasti literatúry pre deti a mládež celkom sporadický. Aj preto sme sa rozhodli s odstupom desaťročí nanovo prečítať diela pre deti a mládež preložené do slovenčiny so zámerom pokúsiť sa nájsť súvislosti medzi trendmi v prekladovej a domácej produkcii. Prvú časť výskumu, preklady 60. rokov 20. storočia, máme za sebou. Pred nami sú ďalšie desaťročia (momentálne 70. roky) a už teraz je zrejmé, že projekt v tom rozsahu, ako sme si ho naplánovali, je nad sily malého riešiteľského tímu: jednoducho, v budúcom roku ukončíme výskum 80. rokov a bádanie prekladovej literatúry po roku 1990 (ktoré sme pôvodne mali v pláne už v riešenom projekte) bude obsahom až nadväzujúceho projektu. Ešte som zostala dlžná odpovede na otázku, či dlhodobé zanedbávanie odbornej reflexie o prekladovej tvorbe nejakým spôsobom ovplyvnilo domácu literatúru. Myslím, že v istom zmysle áno: považujem totiž za nevyhnutné konfrontovať domáce hodnoty s okolitým svetom, aby sme nespali na vavrínoch, ktoré v skutočnosti môžu byť iba vrbovým lístím. Toto je mimoriadne aktuálne aj v posledných dvoch desaťročiach, po páde cenzúry, keď sa prekladá všeličo.

Každým rokom hodnotíte v periodikách (revue Bibiana, časopis Ladění) pôvodnú slovenskú tvorbu pre deti a mládež. Pri čítaní vašich „výročných správ“ o stave súčasnej detskej literatúry sa natíska otázka, či ešte vôbec môže nastať pre detskú literatúru také priaznivé obdobie, aké naštartovala tvorba Feldeka a súputníkov. Keďže mnohí kvalitní autori pre dospelých mali v tých časoch v päťách cenzúru, načas alebo natrvalo sa schovali v tvorbe pre deti (niekedy aj pod pseudonymom), čo literatúre určite prospelo. Bolo by liekom na súčasný stav, keby aj dnes kvalitní básnici a prozaici pre dospelých „prestúpili“? Otázka môže znieť aj opačne: pomohlo by detským autorom, keby sa museli popasovať s umeleckou výpoveďou pre odrastených čitateľov?

Dejiny detskej literatúry sú plné dôkazov o tom, že detskej literatúre vždy len pomôže, ak sa v nej realizujú aj výrazné osobnosti tvorby pre dospelých, ktoré

nepodliezajú umeleckú latku. V takom prípade tvorivá dvojdomosť spravidla prináša efekt pre obidva „domy“ – detský i dospelý. A do akej miery by autorovi detských kníh pomohlo, ak by skúsil napísať knihu pre dospelých, to je otázne. Myslím si, že na to, aby vznikla presvedčivá výpoveď o tínedžeroch, ktorá by ich hlboko zasiahla a bola by zároveň hodnovernou správou o ich svete aj pre generáciu rodičov, treba mať špeciálny talent pozorovania, empatie a tvorenia. Možno aspoň taký, aký vo svojich románoch v poslednom čase preukázal napr. Juraj Šebesta. Napokon, to o nevyhnutnosti talentu platí rovnako aj v tvorbe pre deti. Nadstavbu potom tvorí práca na sebe a v literárnej tvorbe pre deti ešte to, čo by sme mohli exupérovsky nazvať „pamäť na detstvo“ – v tom zmysle najmä pamäť citovú. Myslím, že aj toto si kvalitný autor pre deti a mládež musí nosiť v sebe.

V jednom z rozhovorov ste citovali Karla Čapka, ktorý o tvorbe pre deti povedal: „Není nedůstojné psát pro děti. Nedůstojné je psát pro ně špatně.“ Nie je dôsledkom nekritického publikovania polotovarov a brakov pre deti v posledných dvoch desaťročiach aj to, že čitateľ, detský aj dospelý, stráca citlivosť na slovo a krpatie uňho literárny vkus? Alebo sa situácia postupne zlepšuje?

Máte pravdu, citlivosť dnešného čitateľa (detského i dospelého) na slovo sa skutočne znižuje, literárny vkus krpatie; môžeme to pozorovať aj u našich študentov učiteľstva. Knižnice sa síce usilujú robiť, čo sa dá, všeličo sa aj podarí – najmä vo vzťahu k mladším čitateľom, ale u tínedžerov sa to zrazu láme. Dospelujúci čítajú málo pod vplyvom rozličných sociálnych faktorov: médií, školy, rodiny, ale aj literatúry samotnej, ktorej je (kvalitnej a zároveň čitateľsky prístupnej) málo práve pre tento vek. No a ak si čitateľ v detskom veku zvykne iba na triviálnu literatúru (ktorej vychádza asi najviac a svojím dizajnom sa na knižných pulkoch najnápadnejšie vtiera do pozornosti), v puberte je preňho každé esteticky náročnejšie dielo „ťažké“ a „nezaujímavé“. Potom však aj ako rodič bude svoje deti zásobovať triviálnou literatúrou (ak vôbec nejakou). Takto vzniká začarovaný kruh: čitatelia uprednostňujú triviálnosť – vydavatelia (česť výnimkám) vychádzajú v ústrety čitateľom... Tento bludný kruh sa usilujeme pretínať aspoň v príprave budúcich učiteľov.

Na Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove ste vedúcou Kabinetu výskumu detskej reči a kultúry. S akými ambíciami ste kabinet pred niekoľkými rokmi zakladali a aké vízie stoja pred kabinetom dnes?

S ambíciami skúmať jazyk detí a tínedžerov a najmä umenie pre deti a mládež, a to umenie v podobe slovesnej, výtvarnej i hudobnej. Chvíľu trvalo, kým sa personálne zloženie takto podarilo vyprofilovať. Predbežne sa kabinet venuje prioritne výskumu pôvodnej a prekladovej detskej literatúry, hudobnej pedagogike a v ostatnom roku sa zásluhou mimoriadne talentovanej mladej kolegyne sľubne naštartoval aj výskum ilustračnej tvorby pre deti a mládež. Vo výhľade je však i projekt zameraný na výskum detskej reči a detskej recepcie umenia na experimentálnej báze, ale o tom by som predbežne ešte nerada hovorila.

V poslednom období ste sa so spolupracovníkmi výskumne i publikačne venovali aj fenoménu zla, vzápätí fenoménu premeny. Ktorý fenomén by mohol doplniť pomyselnú trilógiu o literatúre v najširšom spoločenskom kontexte?

Zlo premenené na dobro – taká je rozprávková logika. Ale fenomén dobra je pre človeka málo dramatický, málo problémový, teda aj veľmi zložitý na literárne spracovanie. Uvažujem však o niečom, čo s dobrom súvisí, čo vlastne súvisí vôbec s vôľou a silou človeka žiť a čo by som videla ako jednu z bazových hodnôt detskej literatúry – a to je nádej. Fascinuje ma prítomnosť tejto hodnoty v literárnej tvorbe pre deti, spôsob, akým sa stáva súčasťou organizmu knihy a jej posolstva, fakt, že nádej býva zakódovaná aj v tej najsmutnejšej detskej knihe. Mohlo by byť zaujímavé skúmať tento kód.

Český čitateľ dostal v roku 2006 darček v podobe antológie Současná slovenská literatúra pro děti a mládež, na ktorej ste spolupracovali s profesorkou Svatavou Urbanovou. Môže sa aj slovenský čitateľ tešiť na obdobné dielko mapujúce českú detskú literatúru? A vôbec, aké sú česko-slovenské vzťahy v literatúre pre deti?

Nuž, v dohľadnej dobe to nebude, najskôr musíme doskúmať prekladovú tvorbu pre deti a mládež. Do nej totiž zahrňame aj preklady z českej literatúry, pretože aj tá sa spravidla dostávala (a prípadne dostáva) k malému a mladému slovenskému čitateľovi takým spôsobom (čítané české slovo je obyčajne pre slovenských malých a mladých čitateľov predsa len väčšou bariérou než slovo hovorené, ktorému slovenské deti aj dnes celkom dobre rozumejú). Potom zaiste pouvažujeme o slovenskom pendante k publikácii, ktorú ste spomenuli. No a aké sú česko-slovenské vzťahy v literatúre pre deti? Už veľmi dlho založené najmä na osobných kontaktoch, sympatiách a spolupráci. Cez osobné kontakty

vstupujú do spolupráce aj inštitúcie (občas vydavateľstvá, častejšie vysokoškolské pracoviská).

Bohatý zoznam vašich ocenení na národnej i medzinárodnej úrovni naposledy doplnila cena IBBY Honour List 2012 za preklad skvelej knihy Ivy Procházkovej Päť minút pred večerou. Ako ste sa cítili ako prekladateľka?

Iva Procházková patrí medzi mojich obľúbených českých autorov a spomínaný titul ma vyslovene hlboko zasiahol hneď, ako som sa k nemu zásluhou ostravskej kolegyne prof. S. Urbanovej dostala. Keďže som chcela, aby tento drobný príbeh, ktorý však rozpráva o živote a človeku ako celostnej, nejako nie čiastkovej entite, dostali do rúk aj naši študenti, preložila som si ho ešte pred viac než desiatimi rokmi a zaraďovala som ho na semináre. Prekladal sa mi veľmi príjemne – asi preto, lebo som bola hlboko ponorená do jeho závažnej životnej problematiky a očarená ľahkým (nie zľahčujúcim!) spôsobom jej stvárnenia. I preto mi prekladateľské ekvivalenty naskakovali akosi samy od seba. Tešila som sa, že aj u študentov mal príbeh mimoriadny čitateľský úspech, veľmi dobre poslúžil (a slúži) aj pri objasňovaní možných interpretačných prístupov k literárnemu dielu. A tak som ho pri jednej príležitosti spolu s Procházkovej *Sovím spevom* (ten pravda nie v slovenskom preklade, len ako zaujímavý titul) ponúkla Kvetě Daškovej, jej vydavateľstvu Q111, na vydanie. Priznám sa, o takom úspechu som ani nesnívala, ale veľmi ma potešil. Myslím, že aj ostatné knihy I. Procházkovej (a aj knihy viacerých ďalších českých autorov či autoriek) by stáli za preklad do slovenčiny.

Zhováral sa Martin Klimovič.